

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ PROFESSIONAL TRAINING OF PSYCHOLOGISTS UNDER MARTIAL LAW

Стаття присвячена організації професійної підготовки студентів спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної навчально-реабілітаційної академії в умовах воєнного стану. В рамках даної роботи охарактеризоване поняття «дистанційне навчання», зазначені переваги та недоліки даної форми організації освітньої діяльності як з боку студентів, так і з боку викладачів. На основі цього визначено, що дистанційне навчання майбутніх психологів має в своїй основі ряд перспектив щодо організації таких форм роботи як: підготовка комплексу творчих завдань, самостійна робота комплексу психологічних прийомів, психокорекційних програм, застосування рефлексивних ігор, обговорення ситуативних задач, підготовка та проведення семінарських завдань ігрової спрямованості, ділових ігор тощо. Проте факт появи ознак прокрастинації, які викликаються аспектом зручності дистанційного формату освітнього процесу, створює перешкоду для учасників освітнього процесу та потребує від кожного особливої самоорганізованості для досягнення значних результатів навчання. Крім того ми визначаємо, що мінуси дистанційного навчання полягають й в тому, що закріплюється залежність від технічних засобів навчання, відмічається недостатній рівень володіння комп'ютерною грамотністю (і викладачів, і студентів), невідготовленість студентів (в тому числі психологічна) до організації самостійної роботи та ін.

В даній статті розглядається й поняття «професійна підготовка», її мета та підпорядкованість Стандартам вищої освіти, описана триблокова концепція професійної підготовки майбутніх психологів (за Н. Чепелевою) та описаний безпосередній досвід професійної підготовки здобувачів освіти спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної академії. Також в рамках даної наукової роботи представлені результати дослідження щодо перспективності дистанційного формату навчання за спеціальністю 053 «Психологія» на думку здобувачів освіти Хортицької національної академії, їх задоволеності отриманими знаннями та витраченими зусиллями на вивчення професійно-знавчих дисциплін в умовах воєнного стану.

Ключові слова: дистанційне навчання, професійна підготовка, здобувачі освіти, спеціальність 053 «Психологія», воєнний стан.

The article deals with the organization of professional training of Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy students of speciality 053 «Psychology» who study under martial law. This work describes the concept of «distance learning», identifies the advantages and disadvantages of this form of organizing educational activities from both the students' and teachers' point of view. On this basis, it has been determined that distance learning for future psychologists has a number of prospects for organizing the following forms of work: preparation of sets of creative tasks, independent development of sets of psychological techniques, psycho-correctional programs, use of reflection games, discussion of situational tasks, preparation and conduct of seminar tasks of game orientation, business games, etc. However, the fact that there are signs of procrastination caused by the convenience of the distance learning format creates an obstacle for participants in the educational process and requires special self-organization skills from everyone to achieve significant learning outcomes. In addition, we have also determined the following disadvantages of distance learning: it reinforces dependence on technical learning tools; there is an insufficient level of computer literacy (both for teachers and students); students are unprepared (also psychologically) to organize their work independently, etc.

This article considers the concept of «professional training», its purpose and subordination to the Standards of Higher Education, outlines the three-block concept of professional training of future psychologists (according to N. Chepelieva) and describes the first-hand experience of professional training of students majoring in the specialty 053 «Psychology» at Khortytsia National Academy. Also, this research paper presents the results of a study on the prospects of introducing distance learning in the specialty 053 «Psychology» according to opinions of the students of Khortytsia National Academy, their satisfaction with the knowledge gained and the efforts taken to study professionally relevant subjects under martial law.

Key words: distance learning, professional training, students, speciality 053 «Psychology», martial law.

УДК 378.14.015.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/68.1.32>

Кіриллова А.О.,

викладачка кафедри спеціальної освіти
Комунального закладу вищої освіти
«Хортицька національна навчально-
реабілітаційна академія» Запорізької
обласної ради

Наслідки пандемії коронавірусної хвороби 2019 стали джерелом серйозних змін в системі вищої освіти, що дало поштовх пошукам нових підходів до організації занять в рамках використання дистанційних форм освіти. Цей досвід дозволив продовжити освітній процес в ЗВО й під час введення воєнного стану в 2022 році. Проте переведення освітнього процесу в рамки онлайн роботи потребувало й перегляд підходів до організації самостійної діяльності студентів, запровадження нових способів отримання студентами інформації, переусвідомлення ролі викладача в процесі освіти тощо. Хоч пройшов вже не один навчальний рік,

але ці завдання ще є актуальними та потребують пильної уваги з боку спеціалістів.

Дистанційне навчання – це індивідуалізований процес передання та засвоєння знань, умінь, навичок, способів пізнавальної діяльності, який відбувається за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу в спеціалізованому середовищі, що створюється на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій [5].

Дистанційне навчання потребує від викладача дотримання усіх дидактичних принципів, як і при очному навчанні: науковості, зв'язку навчання

з життям, наочності, доступності, систематичності, диференціації й індивідуалізації навчання, активності тощо [2, с. 38–39]. Проте дистанційна форма характеризується розширенням переліку інструментарію роботи, що забезпечує можливість для більш якісної та швидкої взаємодії студентів з викладачем для постановки питань, уточнення інформації та отримання коментарів з приводу виконання певної роботи, отримання ряду завдань. Крім цього перевагами дистанційного навчання є підвищення рівня самостійності здобувачів вищої освіти, доступність інформації та критичне її осмислення, високий рівень самоорганізації, відповідальності та дисциплінованості студентів, вміння самостійно планувати роботу, керування часом, вибір оптимального режиму навчання, економія часу на проїзд, інтерактивність та ін. [2, с. 39].

Не менш важливим є й той факт, що викладачі мають змогу надати доступ студентам до необхідних для вивчення конкретної дисципліни матеріалів (лекції, презентації, підручники, посібники, монографії, корисні посилання тощо) та таким чином буде забезпечений постійний доступ до додаткових освітніх ресурсів. Це сприятиме підвищенню якості освітнього процесу.

Також дистанційна форма дає більше перспектив до організації таких форм роботи як: підготовка комплексу творчих завдань, самостійна розробка комплексу психологічних прийомів, психокорекційних програм, застосування рефлексивних ігор, обговорення ситуативних задач, підготовка та проведення семінарських завдань ігрової спрямованості, ділових ігор. Це на думку Н. Пов'якеля є аспектом сприятливого професійного розвитку регулятивної культури мислення майбутніх психологів [7].

Але на противагу цьому є й суттєві мінуси дистанційного навчання: постійна залежність від технічних засобів навчання, недостатній рівень володіння комп'ютерною грамотністю (і викладача, і студента), невідповідність студентів (в тому числі психологічна) до організації самостійної роботи та ін. Також суттєвим мінусом на думку Н. Клокар є негативна сторона зручного часу для навчання, яка переростає в деяких випадках у постійну прокрастинацію, тому можливість здійснення дистанційного навчання потребує від учасників освітнього процесу особливої самоорганізованості [2, с. 39, 41].

Освіта у ЗВО займає досить тривалий проміжок часу. З одного боку це обумовлено досить зрозумілими речами: для здобуття певного рівня вищої освіти необхідно опанувати значною кількістю дисциплін (240 кредитів для бакалаврського рівня, 90/120 кредитів для магістерського рівня), відпрацювати отримані навички під час навчальної практики (стандартами не визначений фіксований

об'єм практик), публічно захистити (продемонструвати) кваліфікаційну роботу та скласти атестаційний екзамен [8; 9]. Але глава IBM Дж. Рометті нещодавно зауважила, що саме значна тривалість здобуття студентами вищої освіти може деякими людьми вважатися як ще один мінус власне системи освіти, в тому числі й онлайн формату. Це пов'язано з тенденцією до появи коротких навчальних програм, які надають змогу людям отримати необхідні знання, уміння та навички (ЗУН) в досить стислій формі та в дуже короткі терміни [11]. Проте ми вважаємо, що цей факт не завжди слід розглядати лише з негативної позиції, адже дистанційне навчання дає можливість звільнити певну кількість часу студента, який можна витратити саме на проходження додаткових курсів та розширити коло професійних інтересів та оволодіти сучасними практиками.

Такої самої думки як і Дж. Рометті дотримується глава біржі фрілансерів Upwork С. Кесріел, який переконаний у тому, що за період навчання у ЗВО цінність фахівця може знизитися на 50% [11]. Це пов'язано з так званою «кризою навичок», яка полягає в тому, що більшість дипломованих спеціалістів можуть стати неефективними, оскільки їх ЗУН за роки навчання стануть не актуальними для суспільства [1, с. 21]. Тому виникає потреба в постійному перегляді освітніх програм, оновленнях навчальних планів та програм освітніх компонентів, введення в навчальні плани актуальних вибіркового компонентів, що й забезпечуватиме успішну професійну підготовку спеціалістів.

Професійна підготовка (за Е. Неробою) – цілеспрямований організований процес, який спрямований на оволодіння певною професією [6].

В сучасній психології є чимало досліджень, присвячених проблемі професійної підготовки та становлення майбутніх психологів (І. Андрійчук, М. Бадалова, О. Бондаренко, Т. Буякас, І. Вачков, Л. Долинська, Е. Зеєр, І. Зязюн, Н. Коломінський, І. Мартинюк, В. Панок, Н. Пророк, В. Рибалко, В. Семиченко, А. Сергєєва, Л. Уманець, Н. Шевченко та ін.), а також вивченню проблеми підготовки фахівців психологічного профілю у закладах вищої освіти (Т. Вілюжаніна, Ж. Вірна, М. Д'яченко, Л. Терлецкая, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.).

Метою професійної підготовки психологів є:

- формування необхідних професійних якостей майбутніх психологів;
- оволодіння систематизованими ЗУН необхідними для професійної діяльності;
- формування готовності до здійснення професійної діяльності;
- опановування різними формами професійного самовдосконалення [4, с. 217].

Згідно зі Стандартами вищої освіти України для першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів, галузь знань 05 Соціальні та

поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія» метою підготовки психологів є оволодіння ними рядом загальних та спеціальних компетентностей, інтегральною компетентністю, результатами навчання. В загальних рисах підготовка спеціаліста психологічного профілю передбачає формування у майбутнього спеціаліста здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми, що передбачають застосування ряду основних психологічних теорій та методів (у випадку бакалаврату) та проведення досліджень/здійснення інновацій (у випадку магістра) [8; 9].

Проблема професійно-особистісної підготовки психолога включає взаємопов'язані аспекти (за О. Бондаренка):

- побудову теоретичної моделі спеціаліста (розробка стандартів (норм і нормативів), вимог до особистості та практичної діяльності психолога;

- первинний відбір професійно придатних кандидатів;

- розробку змісту навчання і розвитку психологів;

- розв'язання проблем професійного самовизначення спеціалістів, провідним є аспект професійної ідентифікації [4, с. 217].

Натомість у роботах Н. Чепелевої виокремлюється триблокова концепція професійної підготовки майбутнього практичного психолога:

- підготовчий етап, який передбачає диференціювання студентів за рівнем професійної придатності до роботи з людьми;

- діагностичний етап, який передбачає реалізацію процесу опанування студентами 2–3 курсів базису психодіагностики та самопізнання, а також усунення особистісних перешкод на шляху до особистісно-професійного зростання;

- особистісно-професійний корекційний етап, який передбачає роботу з виявленими особистісними проблемами студентів 3–4 курсів і формування професійно-значущих умінь на основі активних методів навчання та психотерапії з програванням ролей клієнта і психолога [10].

Проте в рамках професійної підготовки психологів особливо важливо будувати базисну систему психологічних знань (структура В. Панка):

- теоретико-експериментальна підготовка (I рівень): вивчення класичних психологічних дисциплін, що здійснюється традиційними методами (вступ до спеціальності «Психологія», історія психології, загальна психологія, вікова психологія, соціальна психологія, експериментальна психологія та ін.);

- практична психологія (II рівень): опанування теоретичними засадами практичної психології, яке здійснюється через участь студентів в активних формах (семінари, майстер-класи, тренінги, дискусії) навчальної роботи (психологічне консультування, психотерапія, теорія і практика психокорекції, психологічна служба в системі освіти та ін.);

- оволодіння практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування навичок роботи з клієнтом/групою здійснюється в практичній роботі та під час семінарів-практикумів. Опанування прийомами роботи в конкретній техніці, або так званий індивідуально-типологічний рівень, спрямований урахувати особливості особистості, що навчається (III рівень) [3].

Крім базисних психологічних моментів студенти повинні мати можливість вибору освітніх компонентів для розширення ЗУН в рамках напрямку, який їх цікавить. Що й передбачено освітніми програмами та навчальними планами спеціальності 053 «Психологія» Хортицької національної академії. Це забезпечує визначення професійних інтересів та формування індивідуального стилю діяльності майбутніх спеціалістів.

Не дивлячись на умови дистанційного навчання викладачами Хортицької національної академії здійснюється професійна підготовка спеціалістів психологічної сфери. Відбувається адаптація методів викладання, збільшується кількість консультативної допомоги, змінюються підходи до організації самостійної та практичної діяльності студентів. Проте в умовах пандемії коронавірусної хвороби даний процес відбувався значно динамічніше, ніж в умовах воєнного стану. Це можна пов'язати з більшим моральним тиском на населення в даний час, постійною загрозою життю та нездатністю людей вплинути на цей процес, перебуванням деяких здобувачів вищої освіти та професорсько-викладацького складу поза межами території на якій вони проживали, поганим інтернет зв'язком, відключенням електроенергії та ін.

У зв'язку з цим було організовано опитування здобувачів освіти першого та другого рівнів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія». В опитуванні взяло участь 80 студентів Хортицької національної академії. Студенти на більшість питань мали змогу давати декілька відповідей.

Загалом було з'ясовано, що 41% опитаних віддає перевагу дистанційному навчанню, 34% – змішаному, 25% – очному. Перевагами дистанційного навчання на їх думку були: можливість поєднувати навчання з роботою (40%), економія часу (31%), можливість навіть під час поганого самопочуття відвідати заняття (27%), можливість вчитися перебуваючи за кордоном (1%), можливість краще засвоїти матеріал (1%). Були визначені й недоліки дистанційного навчання: не завжди стійкий зв'язок (36%), обмеженість видів діяльності під час практичних занять (22%), не завжди є технічні засоби для підключення до онлайн пар (21%), відсутність безпосередньої взаємодії з викладачем (19%), велика кількість завдань (1%), не достатньо серйозне ставлення студентів (1%). А для успішного дистанційного навчання на думку

студентів достатньо телефону (49%), ноутбуку (44%), комп'ютеру (6%), планшету (1%). Проте технічних засобів не достатньо, кожному треба мати певні якості та риси характеру, які допоможуть бути успішним: відповідальність (21%), вміння планувати діяльність (20%), вміння користуватися технічними засобами навчання (18%), цілеспрямованість (16%), пунктуальність (14%). Та 11% опитаних вважають, що від форми навчання абсолютно не буде змінюватися перелік якостей, рис характеру та навичок студента.

77% опитаних студентів спеціальності Психологія притримуються позиції, що дистанційне навчання можна вважати сучасним та перспективним напрямком освіти. 55% вважає, що навіть дистанційну форму навчання можна повноцінно вводити за окремими спеціальностями. Натомість лише 36% студентів вважають дистанційне навчання зручним для всіх здобувачів освіти.

Не дивлячись на отриманий показник у 82% особистої зручності дистанційного навчання для опитаних здобувачів освіти лише 51% з них задоволені якістю отриманих знань саме за період онлайн навчання в умовах воєнного стану. Опитані студенти в середньому за результатами сесії отримують такі бали: А – 39%, В – 20%, С – 20%, D – 19%, Е – 2%. Та для більш комфортної оцінки отриманих знань вони б обрали такі види перевірки: тестовий контроль (40%), розв'язання ситуативних задач професійного характеру та подальша перевірка відповіді (23%), письмовий контроль (11%), самооцінювання (11%), взаємооцінювання (11%), усна відповідь (3%), конспектування вивченого (1%).

Отримані результати опитування дають можливість зробити висновок, що хоч 77% респондентів зазначили, що дистанційне навчання є перспективним, 82% вважають його зручним, проте лише 51% задоволені отриманими знаннями під час даної форми навчання в умовах воєнного стану в порівнянні з минулими роками. Проаналізувавши відсоток відвіданих пар опитуваними студентами можна зазначити, що він цілком ймовірно впливає на показник задоволеності результатами навчання. На момент завершення 22–23 навчального року близько 26% здобувачів освіти евакуювались в межах України і близько 13% – на територію іншої країни. Що дає підстави для припущення про наявність можливих психологічних проблем та дискомфорту в чужому місті/країні, технічні перешкоди, потребу в пошуках роботи, потребу у вивченні мови тієї країни, коли була здійснена евакуація, що тягне за собою зменшення відсотку відвіданих занять студентами. Це безпосередньо впливає на рівень опанування освітніми компонентами та враховується професорсько-викладацьким складом при реалізації освітнього процесу та

створенні сприятливих умов для здобуття знань, вмінь та навичок здобувачами вищої освіти.

В подальшому є необхідність в організації діагностики, яка б передбачила визначення рівнів та характеру труднощів, які виникають у здобувачів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» та визначення подальшої траєкторії організації освітнього процесу для забезпечення більш успішної професійної підготовки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Булах І. С., Волошина В. В., Лохвицька Л. В. Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів. *Сучасні освітні психотехнології професійної підготовки майбутніх психологів*. 2019. С. 20–29.
2. Васильєва О. Психологічні особливості дистанційного навчання в підготовці майбутніх психологів. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. 2022. Вип. 58. С. 36–44.
3. Інноваційні моделі підвищення кваліфікації працівників психологічної служби і консультантів ПМПК / за ред. В. Г. Панка, З. О. Гаркавенко. Київ, 2013.
4. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2014. Вип. 1. Том 1. С. 215–220.
5. Наказ № 40 Міністерства освіти і науки України від 21.01.2004 р. «Про затвердження Положення про дистанційне навчання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0464-04#Text>.
6. Нероба Е. Професійна підготовка інженерів-педагогів у вищих технічних навчальних закладах Польщі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Київ, 2003. 22 с.
7. Пов'якель Н. І. Саморегуляція професійного мислення в системі фахової підготовки практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2004. 40 с.
8. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/053-Psykholohiya-bakalavr.28.07-1.pdf>.
9. Стандарт вищої освіти України: другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальність 053 «Психологія». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf>.
10. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога. *Психологія: збірник наук. праць*. Київ. 1998. Вип. III. С. 35–41.
11. Stefanova N. Cognitive and ontological essence of axiological dominants and principles of their taxonomy in diachronic and synchronic review. *Advanced Education*. 2018. Vol. 9. P. 225–230.